

Санкції vs російська нафта: критичний аналіз ефективності прийнятих рішень

Назар Глинський¹, Назар Фігун², Олег Карий³,
Віталій Бойко⁴, Олексій Другов⁵, Сергій Семів⁶

Опубліковано	Секція	УДК
31.07.2023	Економіка	338.45:339.9

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8268143>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. В статті проведено ретроспективний аналіз рішень, які приймали окремі держави та міжнародні інституції по відношенню до нафтової та нафтопереробної галузей російської федерації. Детально проаналізовано часовий період від 24 лютого 2022 року по сьогоднішній день (липень 2023 року). Об'єктом дослідження були структурні санкції, а не санкції проти окремих осіб чи груп осіб, які займають певні посади в ключових господарюючих суб'єктах російської економіки загалом та її нафтової промисловості зокрема.

На підставі аналізу ефективності діючих санкцій було запропоновано рекомендації. Ці рекомендації стосувались як оперативного періоду планування, так і стратегічного. В рамках оперативного періоду запропоновано: відхід від практики виключень для окремих країн щодо потреби дотримання санкцій, збільшення еластичності та жорсткості «цінової стелі» для російської нафти, підвищення адміністративного потенціалу ЄС як інтегрованої організації, яка приймає рішення щодо санкцій. В рамках стратегічного періоду запропоновано максимальне обмеження росії у доступі до технологій, які збільшують можливості країни-агресора видобувати викопні ресурси.

Ключові слова: санкції, ефективність, російська федерація, нафтова промисловість, викопне паливо.

Sanctions vs russian oil: a critical analysis of the effectiveness of the decisions made

Annotation. The article provides a retrospective analysis of decisions taken by individual states and international institutions in relation to the oil and oil refining industries of the Russian Federation. The time period from February 24, 2022 till July 2023 is analyzed in detail.

¹ Назар Глинський, доктор економічних наук, доцент, консультант зі стратегічного планування, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4143-1387>

² Назар Фігун, кандидат економічних наук, доцент, економіст, експерт з ринкових досліджень, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5303-8799>

³ Олег Карий, доктор економічних наук, професор, консультант зі стратегічного планування, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1305-3043>

⁴ Віталій Бойко, доктор економічних наук, професор, експерт з міжнародних економічних відносин, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3968-1651>

⁵ Олексій Другов, доктор економічних наук, професор, експерт з фінансів, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1987-187X>

⁶ Сергій Семів, к.е.н., доцент, експерт з міжнародних економічних відносин, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4682-7359>

The object of the study was structural sanctions. Our research is not covering analysis of sanctions against individuals or groups of individuals who hold certain positions in key economic entities of the Russian economy in general and its oil industry in particular.

During the research, it was substantiated that Ukraine's successful actions in defense against the aggressor (not only stopping the aggressor's troops, but also forcing him to retreat) gradually began to change the attitude of the world's developed democracies to the Russian aggression. As a result, the alternative of appeasement of the aggressor was largely replaced by the alternative of confrontation - up to the point of forcing the perpetrator to find ways to end the war on initially unacceptable terms. Naturally, such a confrontation involves the fight against the aggressor on all fronts: including the economic one.

It was determined that excluding Russia from the globalized oil market was and remains practically impossible task. It can also have a negative effect on the initiators of the sanctions themselves due to a decrease in the supply of oil on the market (as a result - a significant increase in the price or even a collapse). This led to the search for sanctions instruments that would, on the one hand, further limit the aggressor country's ability to receive surplus profits from foreign trade, and on the other hand, would not cause turbulence on the global market.

Based on the analysis of the effectiveness of the current sanctions, recommendations were proposed. These recommendations related to both the operational planning period and the strategic one. Within the framework of the operational period, the following are proposed: moving away from the practice of exceptions for individual countries regarding the need to comply with sanctions, increasing the elasticity and rigidity of the "price ceiling" for Russian oil, increasing the administrative potential of the EU as an integrated organization that makes decisions on sanctions. Within the framework of the strategic period, it is proposed to limit Russia's access to technologies that increase the ability of the aggressor country to extract fossil resources.

Keywords: sanctions, efficiency, Russian Federation, oil industry, fossil fuel.

Вступ

Повномасштабна агресія Росії проти України потребувала швидкої реакції на неї з боку країн-партнерів. Кінець лютого минулого року засвідчив, що до такого розвитку подій, попри прямі та опосередковані свідчення щодо реалізації саме такого сценарію, попри превентивні декларації з боку окремих країн (передусім США, Німеччини) ніхто не був готовий. На це вказували як перші транші військової допомоги Україні (чого лише варті «легендарні 5 тис. кевларових касок від ФНР»), так і перший пакет санкцій, який за своїм масштабом впливу можна оцінити як першу (частково сплановану, частково інстинктивну) реакцію на початок найбільшого з часів Другої світової війни військового конфлікту на теренах Європейського континенту.

Як не раз підкреслювалось у багатьох аналітичних матеріалах, навколо чого радше існує консенсус в експертному середовищі та серед політиків, успішні контрдії України (не лише зупинення військ агресора, але й примушення його до відступу) поступово почали змінювати відношення розвинених демократій світу до конфлікту. Не вдаючись у масштабність переосмислення як можливих сценаріїв розвитку подій, так і сприйняття Росії як такої, можемо констатувати, що альтернативу замирення агресора в значній мірі вдалось замінити на альтернативу конфронтації – аж до примушення винуватця до пошуку шляхів до завершення війни на початково неприйнятних для себе умовах (в широкому спектрі розуміння того, що під цими умовами слід розуміти). Природньо, така конфронтація (дивись – війна) передбачає боротьбу з агресором на усіх фронтах: в тому числі на економічному. Адже саме успіхи на економічному фронті дають змогу отримати або втратити ресурси для подальшого фінансування військових дій.

Питання ефективності санкцій проти російської економіки загалом та її нафтової промисловості зокрема є перманентним об'єктом інтересів з боку як науковців-експертів у даній галузі [9, 11], так і широкого кола аналітично-дослідницьких центрів, результати роботи яких періодично стають доступні громадськості [6, 8, 12]

Завданням статті є аналіз ефективності основних рішень щодо санкцій, накладених на нафтову промисловість росії з подальшим виробленням рекомендацій щодо їх посилення.

Результати

З одного боку, за усіма правилами ведення війни, для першочергового «удару» повинні бути обрані ті об'єкти, які становлять основу могутності (в цьому випадку – економічної) противника. Таємницею полішинелю є те, що у випадку рф – це сировинні ресурси загалом та, в першу чергу, нафта/нафтопродукти – основні статті валютної виручки, що прямо чи опосередковано поступає від експорту до державного бюджету рф (рис. 1).

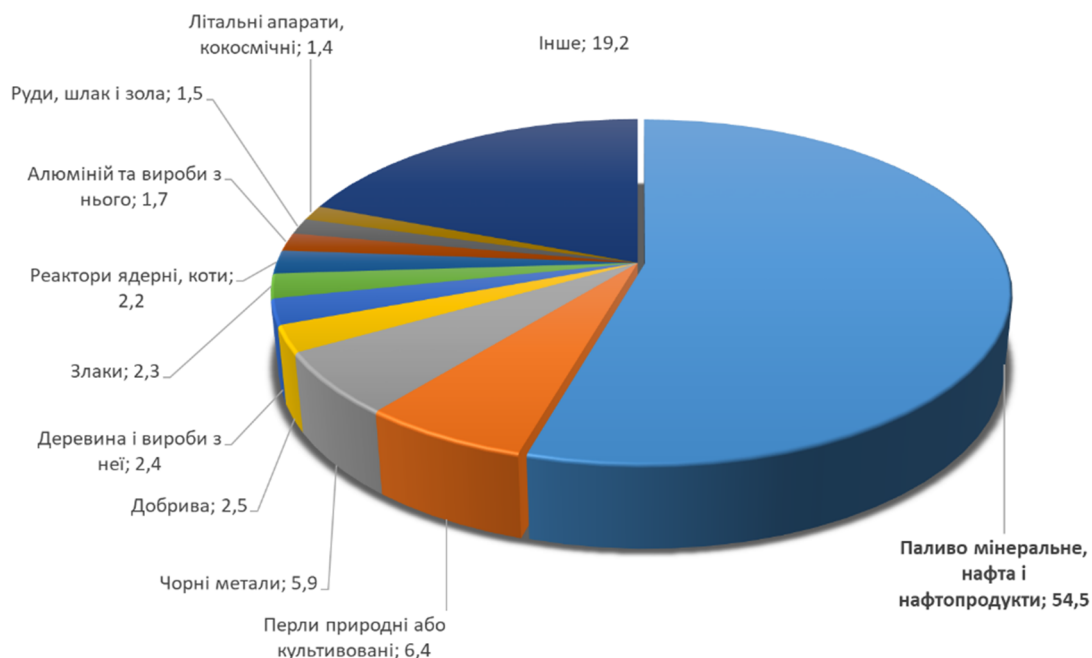

Рис. 1. Товарна структура російського експорту товарів у 2021 р.

Джерело: [1]

Однак, з іншого боку, інтегрованість росії в світову економіку, її важливість як постачальника цих ресурсів на світовий ринок (в першу чергу – до країн ЄС) знаходили аргументи для західних експертних та політичних колах, які такі дії піддавали сумніву, зупиняли, обмежували, відтерміновували в часі [2, 3, 4, 5, 6]. Врешті-решт, після усвідомлення безальтернативності, принципові рішення тут почали прийматись і прийматись доволі швидко, враховуючи те, наскільки глибокою була ресурсна залежність (передусім, країн ЄС – див. рис. 2) від рф.

З цього моменту, тема публічна дебатів зсунулася у напрямку критичного аналізу ефективності цих санкцій: як в прогностичному вимірі (при виробленні рішень в рамках опрацювання чергового санкційного пакету), так і у вимірі пост-фактум (для коригування санкційного тиску у випадку виявлення практики уникнення санкцій). Саме це і є об'єктом нашої уваги.

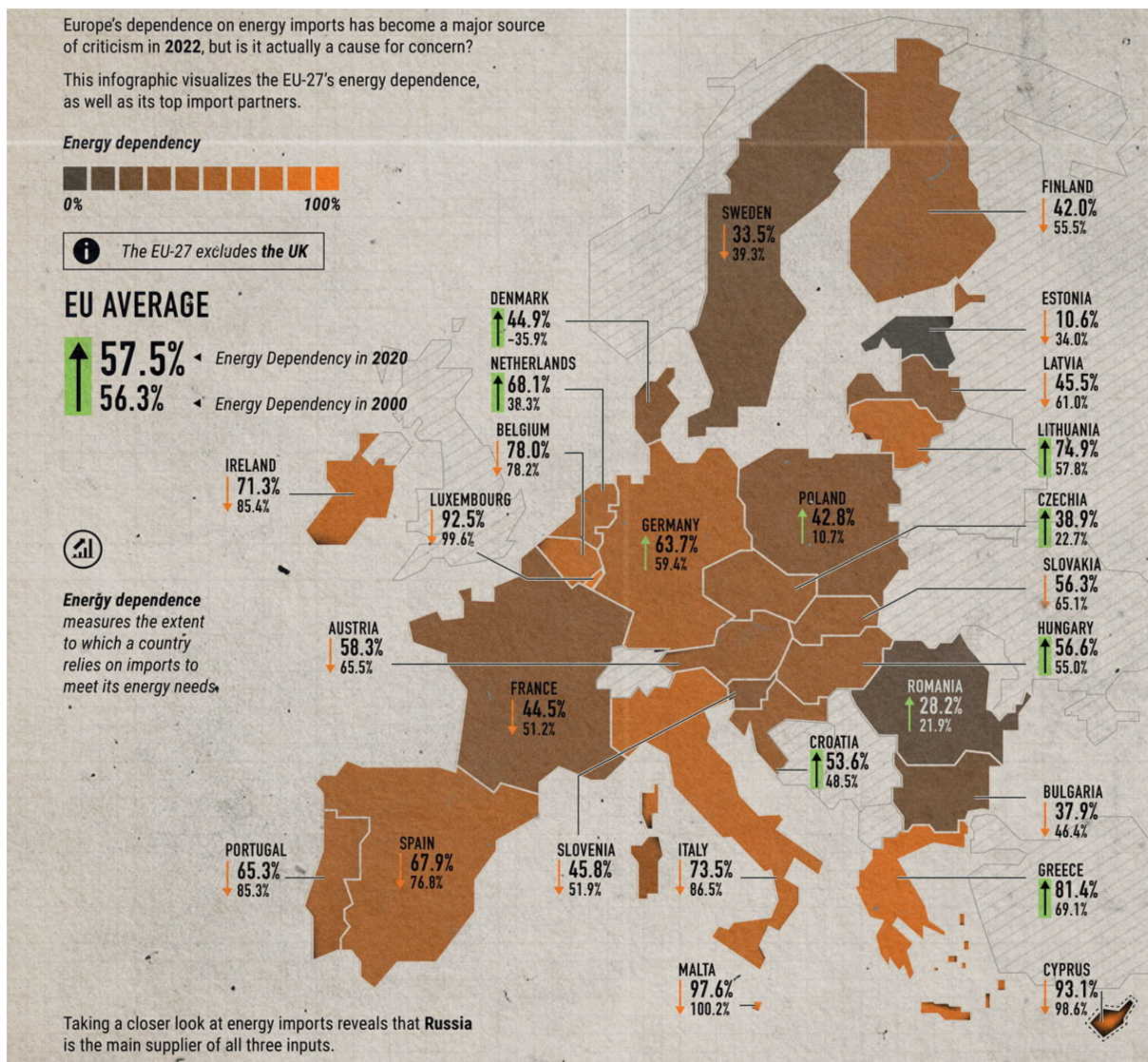

Рис. 2. Залежність країн ЄС від постачання викопного палива з росії
Джерело: [7]

Ми свідомо обійшли стороною питання діагностування дієвості санкцій на постачання російського природного газу (вугілля також) як енергетичного ресурсу з подальшим обґрунтуванням рекомендацій щодо їх посилення: здійснені у 2022 році ЄС кроки у цьому питанні в значній мірі використали наявний санкційний інструментарій. Відмова від постачання трубопровідним транспортом (за виключеннями, такими як Австрія чи Угорщина), заборона на доступ технологій зрідження природного газу (яка ставить на довгу паузу державну програму росії по розвитку потужностей LNG-терміналів як альтернативних способів його транспортування), обмежені у середньостроковій перспективі можливості збільшення транспортування до Китаю (при фіксованій, суттєво нижчій за ринкову ціну) є тими чинниками, які суттєво скорочують можливості росії (передусім – Газпрому) заробляти додаткові ресурси для подальшого фінансування війни. Ті ж рекомендації, які можуть бути сформульовані, лежать на поверхні і почасти є питанням політичної волі окремих країн ЄС (саме ця організація – не США, не G7, є в цьому випадку ключовою).

Обмеження, накладені на нафтовий сектор росії, мали двовимірний характер. З одного боку, країни ЄС поетапно вводили ембарго на нафту та нафтопродукти, які експортуються нею в Європу (рис. 3), в першу чергу – трубопровідним транспортом.

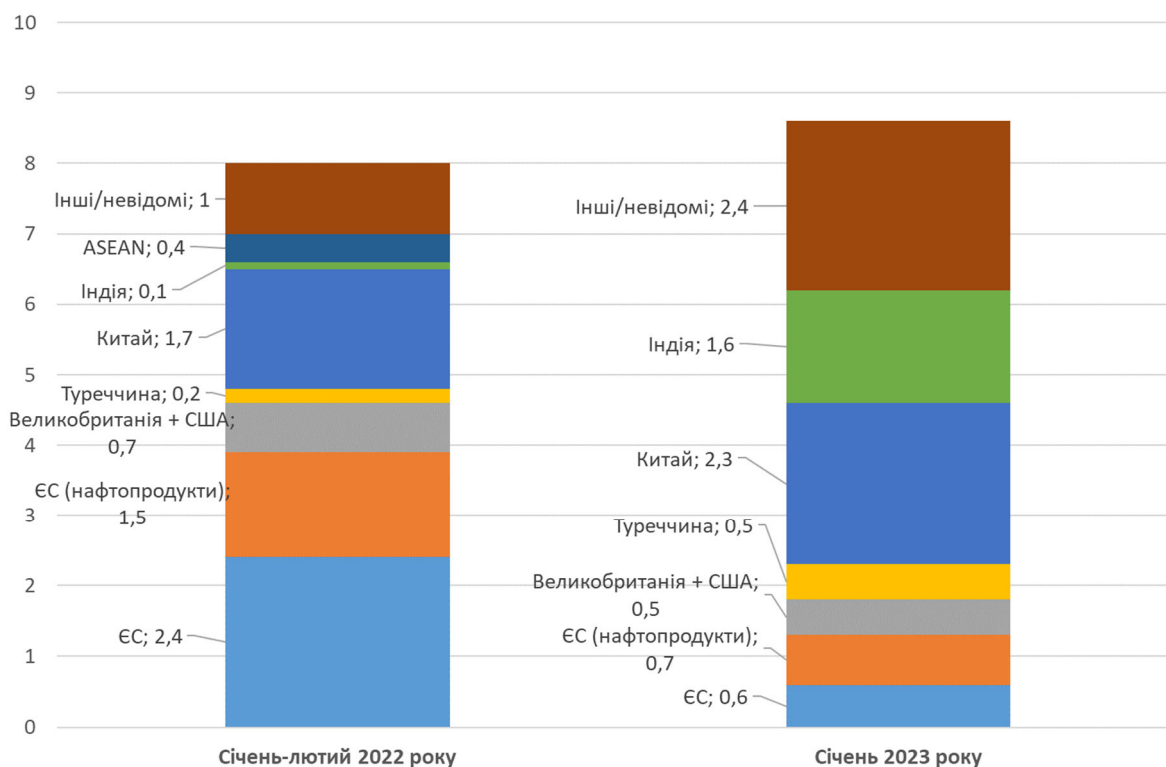

Рис. 3. Сумарний експорт російської нафти в розрізі країн/регіонів
Джерело: [8]

Поза виключеннями, які Єврокомісія зробила для окремих країн (Угорщина, Словаччина), цей крок став початком втрати для росії найбільш прибуткового ринку збуту та використання розвиненої мережі найбільш дешевого виду її транспортування – трубопровідного. І в даному випадку 2022 рік не слід вважати показовим: експорт нафти та газу досяг 333 мільярдів доларів, що становить 63% від загального експорту товарів, причому сира нафта становила 142 мільярди доларів, нафтопродукти – 83 мільярди доларів, а природний газ – 108 мільярдів доларів. Здатність Росії перенаправляти поставки сирової нафти із західних країн, які доклали значних зусиль, щоб зменшити свою залежність від російської нафти, була критично важливою для підтримки обсягів, тоді як високі світові ціни на нафту підвищили доходи від експорту.

За оцінками міжнародних дослідників [9], вищі світові ціни на нафту збільшили доходи від експорту російської нафти приблизно на 35 мільярдів доларів США в період після вторгнення (березень-грудень 2022 року) порівняно з відповідним періодом 2021 року, з яких 19 мільярдів доларів США можна віднести до цін на сирину нафту, а 16 мільярдів доларів США. млрд до цін на нафтопродукти. При цьому збільшення обсягів сирової нафти майже компенсувало зменшення обсягів нафтопродуктів. Росія змогла перенаправити сирину нафту на альтернативні ринки, включаючи Китай, який продовжував купувати великі обсяги, та Індію, яка стала найважливішим новим пунктом призначення. Ці дві країни разом із Туреччиною замінили ЄС як найважливішого покупця російської сирової нафти: у IV кварталі минулого року на них вже припадало дві третини російського експорту (проти близько 30% у I кварталі цього ж року).

Загалом, обсяги експорту нафтопродуктів впали через скорочення закупівель країнами G7 при одночасній відсутності значних додаткових продажів на альтернативні ринки. В подальшому, 5 лютого цього року було введено ембарго на їхній імпорт у ЄС. І ось тут слід відмітити, що будь-яке перенаправлення експорту після цього ембарго, буде для росії проблемою. Країни, на які зараз припадає домінуюча частка російського

експорту сирової нафти, такі як Китай, Індія та Туреччина, відіграють набагато меншу роль як потенційний ринок їх збуту, оскільки всі вони мають власні розвинуті галузі переробки. Усе йде до того, що країни, які заборонили російські нафтопродукти, все частіше купують ці товари через такі країни, як Індія та Туреччина, які збільшили імпорт російської сирової нафти для цієї мети [10]. Однак, це не слід трактувати таким чином, що санкції обходяться, оскільки це фактично забирає прибутки від російської нафтопереробної промисловості та може спричинити невідворотні у стратегічній перспективі негативні наслідки для неї.

Розуміння того, що виключити росію з глобалізованого нафтового ринку є не лише неможливим, але й може мати негативний ефект на самих ініціаторів санкцій (теоретичне зменшення пропозиції могло призвести до значного зростання ціни або ж і взагалі – колапсу), обумовило пошук інструменту, який би, з одного боку додатково обмежив можливості країни-агресора отримувати надприбутки від зовнішньої торгівлі, а з іншого, не спричинив би турбулентність на глобальному ринку. Таким інструментом було запропоновано цінові ліміти. Як відомо, ціновий ліміт забороняє західним страховикам, фінансистам і вантажовідправникам, які є основою світової торгівлі нафтою, перевозити морську російську нафту, якщо вона не продається нижче встановленої ціни.

Обмеження ціни на російську нафту, встановлене на рівні 60 доларів за барель, мало на початку незначний вплив на світові ринки з моменту введення в дію 5 грудня, а також створювало тиск на бюджет рф: низькі світові ціни загалом, практика знижок для нових споживачів (таких як Індія) призводили до цього, що ціна на еталон Urals могла цілком природним чином коливатись в межах 40-50 доларів США при 80 дол. США на світовий орієнтир Brent.

Price of Russian oil dropping faster than Brent

US dollars per barrel

Bloomberg, ICE, Argus Media

BBC

Рис. 4. Динаміка цін на еталони марок сирової нафти Brent та Urals.

Джерело: [11]

Це підбадьорило європейських та американських аналітиків та дозволило їм стверджувати, що нові санкції виявилися ефективними. Більше того, російське виробництво також може почати падати швидше, ніж передбачалось, здійснюючи тиск

на ціни. За словами аналітиків, окремі санкції на імпорт технологій заважають видобутку та обслуговуванню родовищ.

Натомість, ситуація з часом поступово почала змінюватись – змінюватись не на користь цьому твердженню.

Згідно з даними компанії Argus Media, це перший випадок, коли ціна на провідний сорт нафти Urals перевищила межу в 60 доларів за барель з тих пір, як США та їх союзники запровадили нову політику санкцій у грудні минулого року. Це ознака того, що росії вдалося, принаймні частково, пристосуватися до обмежень.

За даними Міжнародного енергетичного агентства, підвищення цін може збільшити доходи Росії від експорту нафти, які минулого місяця впали трохи більше ніж вдвічі від рівня минулого року. Обмеження, ембарго на російську нафту в Європі та нещодавнє падіння експорту призвели до скорочення податкових зборів Росії з енергоносіїв цього року, що завдало шкоди бюджету.

Одна з ознак того, що фінансовий тиск на Москву може послабитися: дисконт на Urals порівняно з еталоном Brent знизився до 20 доларів за барель. Розрив все ще набагато більший, ніж до війни, але з січня він зменшився вдвічі.

В цьому контексті звертає на себе також той факт, що нещодавно росія уклала угоди про продаж значної частини свого видобутку нафти групі раніше маловідомих нафтотрейдерів, збільшивши потік готівки від своєї життєво важливої галузі. Так, контрольований державою енергетичний гігант «Роснефть» останніми тижнями завершив один із своїх найбільших тендерів за останні роки [12]. Це є ознакою того, що санкційний тиск на російських нафтовидобувників зменшується. За останні тижні ціна основного сорту сирої нафти в росії піднялася вище встановленого країнами G7 обмеження.

Результати закріплюють роль групи нових нафтотрейдерів як тих, які спроможні забезпечити транспортування російської нафти на «нові» ринки. Ці компанії стали відомими після вторгнення РФ в Україну, заповнивши нішу, що залишилася після того, як найбільші світові торговці товарами (такі як Trafigura Group, Vitol і Glencore) покинули з Росії.

Висновки

Проаналізований матеріал був спробою авторів висвітлити мотиваційне підґрунтя провідних розвинених демократій світу при виробленні рішень по санкціях, які накладались на росію, передусім – на її нафтову та нафтопереробну промисловість. Ми свідомі того, наскільки узагальненим є це представлення, скільки «підводних течій» (лише тих, які є відомими) не було відображено. Водночас, аналіз думок експертів дозволяє сформулювати рекомендації, спроможні дати ефект у найближчій та середньостроковій перспективі. Зокрема:

1) Слід прагнути до того, щоб будь-які обмеження, санкції, умови, які накладаються на нафтову/ нафтопереробну промисловість росії (зрештою, як і на інші галузі її економіки) не мали жодних виключень, як це має місце у випадку згаданих вище країн ЄС. Це дезорганізує зусилля по здійсненню фінансового тиску на країну-агресора та в подальшому створює додаткові ризики щодо висловлення взаємних претензій при виробленні спільних рішень. Імплементация принципу прийняття рішень т. зв. «подвійною більшістю» (врахування як кількості країн що голосують, так і демографічного потенціалу, який вони представляють) в перспективі дозволило б усунути згадані протиріччя;

2) Погоджуючись із правильністю підходу, застосованого щодо цінової стелі при торгівлі сировиною нафтою, цілком логічними бачаться два аспекти, які потребують більшої уваги з огляду на «пробіони», сформовані практикою застосування санкцій:

- по перше, застосування цього правила потребує вироблення додаткових важелів контролю, які б враховували факт/ризик появи господарюючих суб'єктів, які походять з третіх країн. Такі господарюючі суб'єкти не мають обов'язку звітування перед контролюючими органами країн ЄС, G7 тощо на предмет дотримання тих чи інших сформованих цими органами правил. Таким чином, це створює умови для обходу санкцій, в даному випадку – санкцій щодо верхньої межі ціни;

- по друге, сам рівень максимальної ціни, за якою «дозволено» торгувати російською нафтою має мати комбінований механізм встановлення: максимальна (вважаємо, вона має бути нижчою, ніж наразі діюча) межа та адаптивний механізм, який дозволяє автоматично цю межу знижувати за умови, якщо середньоринкові ціни на ринку нафти знижуються до попередньо обумовленого рівня.

3) Дещо продовжуючи логіку першого пункту рекомендацій, сформулюємо окремим пунктом потребу підвищення адміністративного потенціалу ЄС як інтегрованої організації, котра повинна більш ефективно (в тому числі, більш швидко та скоординовано) реагувати на зміни стану справ у зовнішньому середовищі, в тому числі на потребу прийняття рішень щодо санкцій. Природньо, це вимагає більшого рівня концентрації повноважень за окремими сферами публічного життя – міжнародної політики, військової безпеки, економіки (частково).

4) Рішенням щодо санкцій, направленим на довгострокову перспективу, є максимальне обмеження росії у доступі до технологій, які збільшують можливості країни-агресора видобувати викопні ресурси (такі як нафта і природний газ). Такого роду рішення повинно зробити безальтернативним вихід з російського ринку компаній, які ці технології на ньому застосовують.

Подяка

Матеріал створений у рамках проекту АНТС "Російські активи як джерело відновлення української економіки", що реалізується в співпраці з Національним демократичним інститутом (НДІ) за фінансової підтримки Національного фонду підтримки демократії (NED).

Список використаних джерел

1. Федеральна митна служба рф. Товарна структура російського експорту товарів у 2021 р. 2022. URL: <https://customs.gov.ru/>
2. Європа хоче відмовитись від газу і планує майбутнє без "Газпрому". *BBC*. 2021. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-59673368>
3. Чому Європі важко вирішити, як бути з російськими газом та нафтою. *BBC*. 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-60997050>
4. Європа відмовиться від нафти і газу з Росії. Не відразу, але план і гроші вже є. *BBC*. 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61497555>
5. Калмиков О. Росія душить Європу газом. ЄС готується до повної блокади та важкої зими. *BBC*. 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61903860>
6. Калмиков О. План розриву з Росією. Як Європа готується зимувати без російського газу. *BBC*. 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62904681>
7. Lu M. Visualizing the EU's Energy Dependency. *Visual Capitalist*. 2022. URL: <https://www.visualcapitalist.com/visualizing-the-eus-energy-dependency/>
8. International Energy Agency. Russia's War on Ukraine. 2023. URL: <https://www.iea.org/topics/russias-war-on-ukraine>
9. Babina T., Hilgenstock B., Itskhoki O., Mironov M., Ribakova E. Assessing the Impact of International Sanctions on Russian Oil Exports. *Social Science Research Network*. 2023. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4366337

10. The Economic Times. India becomes Europe's largest supplier of refined fuels: Kpler. 2023. URL: https://economictimes.indiatimes.com//news/economy/foreign-trade/india-is-now-europes-largest-supplier-of-refined-fuels/articleshow/99883538.cms?utm_source=contentofinterest&utm_medium=text&utm_campaign=cppst
11. Horton J., Palumbo D. Russia sanctions: What impact have they had on its oil and gas exports? *BBC*. 2023. URL: <https://www.bbc.com/news/58888451>
12. News Highlights: Top Energy News of the Day. *Morningstar*. 2023. URL: <https://www.morningstar.com/news/dow-jones/202306158423/news-highlights-top-energy-news-of-the-day>